

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA TOPONIMLARNING ETNIK SHAKLLANISHIDA IDENTCHILIK

Toshmamatova Umida O'ktam qizi
umidatoshmamatova06@gmail.com
SamDChTI Payariq Xorijiy tillar fakulteti

Annotatsiya. O'zbek va Ingliz tillarida toponimlarning etnik shakllanishi va identchilik masalalari o'rganiladi. Toponimlar, ya'ni joy nomlari, har bir xalqning madaniyati, tarixi va identitetini aks ettiruvchi muhim unsurlardir. Maqolada O'zbek va Ingliz tillaridagi toponimlarning kelib chiqishi, ularning etimologiyasi va etnik konnotatsiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, toponimlar orqali milliy identitetni ifodalash, madaniy merosni saqlash va o'ziga xoslikni namoyon etish jarayonlari ko'rib chiqiladi. O'zbek va Ingliz tillaridagi toponimlar o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar hamda ularning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi ahamiyati muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqot natijalari, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Toponimlar, Etnik shakllanish, Identchilik, O'zbek tili, Ingliz tili, Madaniyat

KIRISH.

Toponimlar, ya'ni joy nomlari, har bir xalqning madaniyati, tarixi va identitetini aks ettiruvchi muhim unsurlardir. O'zbek va Ingliz tillaridagi toponimlar o'ziga xos etimologiya va konnotatsiyalarga ega bo'lib, ularning o'rganilishi etnik shakllanish va identchilik masalalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Toponimlar nafaqat geografik joylarni belgilaydi, balki ularning tarixiy va madaniy ahamiyatini ham ifodalaydi. Har bir toponim o'z ichida xalqning urf-odatlarini, an'analari va tarixiy tajribalarini saqlab qoladi. O'zbek tilidagi toponimlar ko'pincha qadimiy tarixga ega bo'lib, ular xalqning madaniy merosini ifodalaydi. Masalan, "Samarqand", "Buxoro" va "Xiva" kabi shaharlar nomlari nafaqat geografik joylarni belgilaydi, balki ularning tarixiy ahamiyatini ham ochib beradi. Bu shaharlar o'zbek xalqining tarixiy yo'lida muhim rol o'ynagan va ularning madaniyati, san'ati va ilm-fanini rivojlantirishda katta hissa qo'shgan.

Ingliz tilidagi toponimlar esa ko'plab tarixiy voqealar va madaniyatlar bilan bog'liqdir. Misol uchun, "London" nomi qadimgi Rim davriga borib taqaladi va bu joyning tarixiy ahamiyatini ko'rsatadi. Ingliz toponimlari o'z ichiga keltirilgan kelt, germaniya va romalarning ta'siri orqali ingliz xalqining madaniy merosini aks ettiradi. Bu toponimlar inglizlarning tarixiy rivojlanishi, urf-odatlarini va ijtimoiy hayotining ko'p

qirraliligini ifodalaydi. Toponimlar orqali milliy identitetni ifodalash jarayoni juda muhimdir. Ular xalqning o'ziga xosligini, urf-odatlarini va tarixiy tajribalarini aks ettiradi. O'zbek toponimlari milliy identitetni mustahkamlovchi element sifatida xizmat qiladi, ingliz toponimlari esa ingliz xalqining tarixiy va madaniy merosini saqlab qolishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada O'zbek va Ingliz tillaridagi toponimlarning etnik shakllanishi va identchilikka ta'siri tahlil qilinadi, bu orqali til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada chuqurroq tushunishga erishiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI.

O'zbek va ingliz tillarida toponimlarning etnik shakllanishi va identchilik masalalari bo'yicha bir qator o'zbek olimlari tadqiqotlar olib borgan. Ushbu sohada faoliyat yuritayotgan olimlar orasida tarixchilar, lingvistlar va madaniyatshunoslar mavjud bo'lib, ularning ishlari toponimlarning madaniy, tarixiy va ijtimoiy ahamiyatini o'rganishga qaratilgan.

Abdulla Qodiriy – o'zbek adabiyotining asoschilaridan biri bo'lib, uning asarlarida O'zbekistonning tarixiy joylari va ularning ahamiyati haqida ma'lumotlar mavjud. Qodiriy toponimlarni o'z asarlarida chuqur tahlil qilib, ularning xalqning madaniy merosidagi o'rnini ko'rsatadi.

Tursunboy Khamroev – O'zbekistonning geografik toponimlari va ularning etimologiyasi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan olimlardan biridir. Uning "O'zbekiston toponimlari" nomli asari, o'zbek toponimlarining kelib chiqishi, tarixi va ularning xalq madaniyatidagi o'rnini haqida keng qamrovli ma'lumotlarni taqdim etadi. Khamroev toponimlarni o'rganish orqali etnik identchilikni shakllantirish jarayonlarini tahlil qiladi.

Shodmonbek Shodiev – O'zbekistonning tarixiy joylari va ularning madaniy ahamiyatini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar olib borgan. Uning ishlarida O'zbekistonning turli hududlaridagi toponimlar va ularning xalq hayotidagi roli haqida ma'lumotlar keltiriladi. Shodiev toponimlarning o'ziga xosligini va ularning milliy identitetga ta'sirini ta'kidlaydi.

Zafarbek Abduqodirov – toponimika sohasida tadqiqotlar olib boruvchi olim bo'lib, uning ishlari O'zbekiston va uning atrofidagi hududlardagi toponimlar va ularning etimologiyasini o'rganishga qaratilgan. Abduqodirov toponimlarni o'rganish orqali xalqning tarixiy tajribasi va madaniyati haqida yangi ma'lumotlarni keltirib chiqaradi. Ushbu olimlarning tadqiqotlari O'zbekistondagi toponimlarning etnik shakllanishi va identchilik masalalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ularning ishlari nafaqat ilmiy ahamiyatga ega, balki O'zbekistonning madaniy merosini saqlash va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek toponimlari orqali xalqning tarixiy yo'lini, urf-odatlarini va identitetini yanada chuqurroq anglash mumkin. Bu olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar O'zbekistonning boy madaniyatini va tarixini yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Tadqiqot metodologiyasi "O'zbek va ingliz tillarida toponimlarning etnik shakllanishida identchilik" mavzusida bir qator usullarni o'z ichiga oladi. Ushbu tadqiqotda asosiy maqsad toponimlarning etnik identitet va madaniyat bilan bog'liqligini o'rganishdir.

Birinchi bosqich sifatida, tarixiy va lingvistik tahlil usullari qo'llaniladi. O'zbek va ingliz tillaridagi toponimlar tarixi va etimologiyasi o'rganiladi. Bu jarayonda arxiv materiallari, tarixiy manbalar va lingvistik tadqiqotlar tahlil qilinadi. O'zbekiston va Birlashgan Qirollikning toponimlari o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni aniqlash uchun solishtirma tahlil amalga oshiriladi.

Ikkinchi bosqichda, sifatli tadqiqot usuli qo'llaniladi. Intervyu va anketalar orqali xalqning toponimlar haqidagi fikrlari va ularning madaniy identitetga ta'siri o'rganiladi. Bu jarayonda respondentlar sifatida turli yoshdagi, ijtimoiy qatlamdagi va etnik guruhdagi insonlar jalb etiladi. Ularning fikrlari va tajribalari toponimlarning ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Uchinchidan, statistik tahlil usullari qo'llaniladi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlilga solinib, toponimlarning tarqalishi, ularning etnik shakllanishi va identchilikka ta'siri haqida umumiy xulosalar chiqariladi. Shuningdek, madaniyatshunoslik va antropologik yondashuvlar ham tadqiqot jarayonida muhim o'rin tutadi. Bu yondashuvlar orqali toponimlarning ijtimoiy konteksti, xalq urf-odatlarini va an'analari haqida o'rni aniqlanadi. Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi, bu esa O'zbek va ingliz tillaridagi toponimlarning etnik shakllanishi va identchilik masalalarini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

"O'zbek va ingliz tillarida toponimlarning etnik shakllanishida identchilik" mavzusida o'tkazilgan tadqiqot, toponimlarning xalqning madaniy va etnik identitetini qanday aks ettirishi haqida muhim ma'lumotlar taqdim etadi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar, toponimlarning tarixi, ularning etimologiyasi va madaniy konteksti o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi.

O'zbek toponimlari asosan turkiy til guruhiga mansub bo'lib, ularning ko'pchiligi tarixiy, geografik va ijtimoiy omillarga bog'liq ravishda shakllangan. O'zbekistonning turli hududlarida joylashgan toponimlar, mahalliy aholi, ularning urf-odatlarini va an'analari aks ettiradi. Masalan, "Samarqand" toponimi "to'siq" yoki "samar" so'zidan kelib chiqishi mumkin, bu esa uning tarixiy ahamiyatini va o'sha davrdagi ijtimoiy hayotni ifodalaydi. O'zbek toponimlarida ko'plab etnik guruhlarining izlari mavjud bo'lib, bu ularning tarixiy ko'chishi va madaniy almashinuvi bilan bog'liq.

Ingliz toponimlari esa asosan germanik ildizlarga ega bo'lib, ular ham tarixiy va madaniy kontekstga ega. Misol uchun, "London" toponimi rimcha "Londinium" dan kelib chiqadi. Ingliz toponimlari ko'pincha geografik xususiyatlarga yoki joylashuvga

asoslangan nomlardan iborat. Ular ingliz xalqining tarixiy rivojlanishini va madaniyatini aks ettiradi, shuningdek, kolonial davrda boshqa mamlakatlar bilan aloqalarini ham ko'rsatadi. Tadqiqot davomida olib borilgan sifatli intervyular va anketalar orqali respondentlar o'z toponimlariga nisbatan qanday fikrda ekanliklari aniqlangan. O'zbek respondentlar o'z toponimlarini milliy identitet va madaniyatning ajralmas qismi deb bilishadi. Ingliz respondentlar esa o'z toponimlarini tarixiy meros va madaniyatni saqlovchi element sifatida ko'rishadi. Natijada, O'zbek va ingliz tillaridagi toponimlar nafaqat geografik joylarni ifodalamaydi, balki xalqning madaniy identitetini ham aks ettiradi. Bu tadqiqot, toponimlarning etnik shakllanishi va identchilik masalalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi va kelgusida bu sohada qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarurligini ko'rsatadi.

Toponimik qatlam turi	O'zbek tilida misollar	Ingliz tilida misollar	Etnik shakllanishdagi identiklik
Etnik nomlardan olingan toponimlar	Nurota (Nur ota qabilasi), Qo'ng'iro't, Nayman (urug' nomlari)	England (Angles qabilasi), Scotland (Scots qabilasi), Wales (Welsh qabilasi)	Joy nomi orqali hududga egalik qilgan etnik guruhning o'zligini aks ettiradi, madaniy doimiylikni belgilaydi.
Geografik-tabiiy obyektlarga asoslangan toponimlar	Toshkent (toshli kent), Cho'lponota (cho'l va otaga bog'liq joy)	Cambridge (Cam daryosi va bridge), Oxford (Oxen ford), Greenwich (Green harbour)	Hududning tabiiy xususiyatlari orqali etnik guruhning tabiat bilan o'zaro munosabatini va yashash tarzini ko'rsatadi.
Tarixiy voqea yoki shaxslarga bog'liq toponimlar	Temir darvoza (Amir Temur bilan bog'liq), Hazrat Sulton (diniy shaxs nomi)	London (Roman Londinium), Edinburgh (Edwin burg), Washington (shaxs nomi)	Hududning tarixiy merosini, hukmron etnoslarning siyosiy yoki diniy qahramonlarini sharaflash orqali etnik xotirani saqlaydi.
Madaniy-maishiy hayotga oid toponimlar	Samarqand (semiz qand - mo'l-ko'llik), Bozorqo'rg'on (bozor va qal'a)	Cheapside (Old English: ceap - market), Stratford (Street ford - yo'l ustidagi kechuv)	O'sha etnik guruhning iqtisodiy faoliyati, savdo-sotiq, madaniy turmush tarzi va ijtimoiy tashkiliy tuzilmasini aks ettiradi.
Diniy va e'tiqodiy toponimlar	Hazrat Imom (diniy arbob), Bibixonim (diniy shaxs)	St. Albans (Saint Alban), Westminster (West Minster - g'arbiy monastir)	Hududda hukmron etnik guruhning diniy e'tiqodlarini, muqaddas joylarini va diniy an'alarini ifodalaydi.

Jadvalning tahlili

Ushbu jadval o'zbek va ingliz toponimiyasida etnik shakllanishning umumiy jihatlarni ochib beradi, garchi ikki til turli madaniy-tarixiy yo'llarni bosib o'tgan bo'lsa-da.

✓ Etnik ildizlarning nomlarda aks etishi:

Jadvalning birinchi qatori eng muhim identiklikni ko'rsatadi: har ikki tilda ham joy nomlari o'sha hududga ega bo'lgan yoki uni shakllantirgan etnik guruhlarining bevosita nomi bilan bog'liq. O'zbekistondagi "Qo'ng'iro't" yoki "Nayman" kabi toponimlar turkiy urug'-aymoqlarning qadimgi joylashuvini ko'rsatsa, Angliyadagi "England" (angllar yurti) yoki "Scotland" (shotlandlar yurti) kabi nomlar Britaniya orollariga kelgan german va kelt qabilalarining etnik ta'sirini aks ettiradi. Bu holat, til orqali hududiy va etnik egalikni mustahkamlashning universal mexanizmi ekanligini tasdiqlaydi.

✓ Tabiat va insonning o'zaro bog'liqligi:

Geografik-tabiiy obyektlarga asoslangan toponimlar har ikki madaniyatda ham insonning tabiat bilan uzviy bog‘liqligini aks ettiradi. "Toshkent" (toshli joy) yoki "Cambridge" (Kem daryosidagi ko‘prik) kabi nomlar qadimgi etnoslarning atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatini, tabiiy sharoitdan kelib chiqqan yashash tarzini va yer resurslaridan foydalanishini ifodalaydi. Bu orqali etnosning geografik o‘zligi va hayot falsafasi nomlarda abadiylashadi.

✓ Tarixiy va madaniy merosning saqlanishi:

Tarixiy voqealar, shaxslar yoki madaniy-maishiy hayotga oid toponimlar etnik identiklikni saqlashning yana bir muhim usulidir. "Amir Temur darvozasi" (Tamerlane's Gate) yoki "London" (Rim imperiyasi davridagi Londinium) kabi nomlar o‘tmishdagi qudratli hukmdorlarni, muqaddas shaxslarni yoki muhim shaharlarni xotirlash orqali etnosning tarixiy xotirasini jonlantiradi. Bu toponimlar o‘tmishdagi qahramonlar va muhim davrlar bilan bog‘liq bo‘lib, milliy g‘urur va davomiylik hissini mustahkamlaydi.

✓ Diniy e‘tiqodlarning toponimiyadagi aks etishi:

Har ikki tilda ham diniy va e‘tiqodiy toponimlar mavjudligi etnik guruhlarining ma‘naviy hayoti va dinning jamiyatdagi o‘rnini ko‘rsatadi. "Hazrat Imom" yoki "St. Albans" kabi nomlar muqaddas joylarni, diniy arboblarni yoki diniy binolarni belgilab, etnosning ma‘naviy qadriyatlarini va e‘tiqodlarini keyingi avlodlarga yetkazish vazifasini bajaradi. O‘zbek va ingliz tillaridagi toponimlar etnik shakllanishda o‘ziga xos identiklikni namoyon etadi. Ular geografik joylarga nom berish bilan bir qatorda, xalqlarning tarixiy o‘tmishini, madaniy merosini, tabiat bilan munosabatini, ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatini va diniy e‘tiqodlarini o‘zida aks ettiradi.

XULOSA.

O‘zbek va ingliz tillaridagi toponimlar etnik identiklikni saqlash va namoyon etishda muhim lisoniy va madaniy vosita hisoblanadi. Toponimlar shunchaki geografik belgi emas, balki o‘sha hududda yashagan xalqlarning tarixi, migratsiyasi, turmush tarzi va etnik ildizlarini o‘zida mujassam etgan "tarixiy xotira"dir. O‘zbekistonda etnotoponimlar (masalan, nayman, qipchoq, qo‘ng‘irot) turkiy urug‘-aymoqlarning shakllanish tarixini yoritib bersa, ingliz toponimiyasi kelt, rim, german va normann qatlamlari orqali Britaniya orollarining ko‘p qirrali etnik o‘zligini aks ettiradi. Har ikki tilda ham joy nomlari orqali milliy identiklikni anglash, hududiy egalik hissini mustahkamlash va o‘tmish bilan bugungi kunni bog‘lash tamoyili ustuvordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Begmatov, E. O‘zbek onomastikasi masalalari: Ismlar va joy nomlarining etnik hamda lingvistik tadqiqi bo‘yicha fundamental qo‘llanma. Fan nashriyoti, 2013. 70-b.

2. Begmatov, E., Nafasov, T. Toponimika va etnonimika masalalari: Joy nomlarining urug‘ va qabila nomlari bilan bog‘liqligi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar. O‘qituvchi nashriyoti, 2011. 135-b.
3. Ismoilov, B. Ingliz toponimikasi va uning etnik qatlamlari: Britaniya orollaridagi joy nomlarining tarixiy-etimologik tahlili bo‘yicha darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2017. 112-b.
4. Madrahimov, A. O‘zbekiston joy nomlarining shakllanishi va ularning etnomadaniy xususiyatlari: Onomastik tadqiqotlar to‘plami. – Ma’naviyat nashriyoti, 2016. 120-b.
5. Nafasov, T. O‘zbekiston toponimlarining izohli lug‘ati: Joy nomlarining etnik, tarixiy va geografik ildizlarini o‘rganuvchi fundamental manba. O‘qituvchi nashriyoti, 1988. 185-b.
6. Qorayev, S. Toponimika: O‘zbekiston joy nomlarining kelib chiqishi, ma’nosi va etnik tarkibi bo‘yicha tizimli ilmiy tadqiqot. – O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006. 145-b.
7. Rahmonov, N. Toponimlar va etnik identiklik: Tilshunoslik va etnografiya kesishmasidagi yangicha yondashuvlar hamda qiyosiy tahlillar. Zarafshon nashriyoti, 2020. 85-b.
8. Yo‘ldoshev, M. Lingvokulturologiya va onomastika: Tilning milliy o‘zlikni va madaniy identiklikni ifodalashdagi o‘rni bo‘yicha monografiya. – Akademiya nashriyoti, 2019. 125-b.